

JOSEPH RAZ'DA HUKUKUN DOĞASI**THE NATURE OF LAW IN JOSEPH RAZ****Arş. Gör. Murat BAYRAM**

Bingöl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, Bingöl/Türkiye

ÖZET

Joseph Raz, hukukun otorite iddia ettiğini savunarak ve bunun bütün hukuk sistemlerinin doğasında bulunan bir gerçeklik olduğunu kabul eder. Ona göre hukuk her ne özelliğe sahip olursa olsun, doğası gereği otorite iddia etmektedir. Raz'a göre hukukun otoritesi açısından önemli olan hukukun hizmet fonksiyonudur. Hukuk, öznelere ile doğru eylem sebeplerini buluşturarak, öznelere yararına aracılık etmektedir. Dolayısıyla hukuk otorite olmakla bizzat değer yaratmayıp değerli yaşamı temin eden en iyi araçtır. Raz'ın hukuka böyle bir statü yüklemesi ve hukukun içeriğini sosyal olgulara dayandırması ona pozitivist ve anti-pozitivist bir görünüm katar.

Anahtar Kelimeler: Otorite, Ahlak, Hukuk**ABSTRACT**

Joseph Raz, argues that law claims authority and accepts this is a fact that exists in nature of all law systems. According to him law, whatever specialty it has, inherently claims authority. According to Raz, the importance is in service of law in terms of law's authority. Law, mediates for benefit of subjects bringing together subjects and reasons of right acts. Hence, law does not create value directly but it is the best tool for providing valuable life by being authority. As Raz attributes such a function to law and base the content of law on social facts, it makes him to be seen as positivist and anti-positivist.

Key words: Authority, Morality, Law**1. GİRİŞ**

Moderniteyle birlikte diğer disiplinler gibi hukuk felsefesi de özerk bir disiplin olarak incelenmeye başlanmıştır. Özerk bir disiplin olarak ele alınan hukuka farklı perspektifler kazandırılmaya çalışılmıştır. Hukuk özerk bir disiplin haline gelmesi ile birlikte birçok sorun ortaya çıkmıştır. Bunların en önemlileri hukuki normların temellendirilmesi ve hukukun doğası problemleridir. Çünkü modern düşünceyle birlikte geleneksel tezin öne sürdüğü "Tanrı" veya "Kral" merkezli hukuk sistemlerinin tezleri sorunsal hale gelmiştir. Ortaçağın merkezileştirdiği Tanrı tüm sorunlara bir cevap niteliğindedir, ancak moderniteyle birlikte Tanrının yerine aklın geçmesi, beraberinde birçok problem doğurmuştur. Hukukun doğası problemi 'Tanrı' merkezli 'toplum' merkezli bir probleme dönüşmüştür. Bu problem çerçevesinde başta H.L.A Hart olmak üzere Joseph Raz, John Finnis, Ronald Dworkin, Jules Coleman hukuka kapsayıcı bir kuramın özelliklerini saptamaya çalışmışlardır. Buda doğal hukukçu ve pozitif hukukçular arasında tartışmalara neden olmuştur.

Doğal hukuk, insan doğasına bağlı, değişmez, insan aklı ile keşfedilebilecek bir niteliğe sahiptir. Pozitif hukuk ise, devlet tarafından formüle edilen ve yaptırım gücü devlete dayanan hukuktur. Bu nitelikleri ile iki kuram doğaları gereği birbirinden farklıdır. Bu iki ekol arasındaki temel fark, hukukun kaynağının ne olduğu sorunudur. Pozitif hukuk taraftarlarına göre hukuku, doğal hukuk ekolünün yaptığı gibi, olan hukuk ve olması gereken hukuk şeklinde ayırmak yanlıştır. Hukuk tektir ve kaynağı da egemen güçtür. Yani hukuk, egemen gücün irade bildirimidir. Bu düşünceye göre, her egemen güç, kendi hukukunu yaratır. Doğal hukukçulara göre hukuk, a priori bir özelliğe sahiptir. Yani hukuk insan deneyiminden bağımsız ilkelere dayanır. Dolayısıyla hukuk, pozitif hukukun benimsediği egemen merkezli tezden bağımsız insan doğasında ki temel ilkelere dayanır.

Her ne kadar hukuk felsefesi ekolleri kaynakları açısından farklılık arz etse de hukukun sosyal düzen işlevini ve bir toplumda insanlar arası ilişkileri düzenlediğini kabul etmektedirler. Pozitif hukukçular ve doğal hukukçuların sosyal düzene yaptıkları bu vurgu hukukta itaat kavramının belirleyici bir role sahip olmasına neden olmuşlardır. Örneğin; John Austin, egemen merkezli hukuk kuramında, halkın egemene alışagelmış bir şekilde itaatının bulunmasını zorunlu kabul eder. John Finnis'e göre bireylerin hukuka itaat etmeleri ahlaki bir nedenden kaynaklanır. Raz ise, itaatın ahlaki olmadığını hukuki bir yükümlülük olduğunu kabul eder.

2. HUKUKUN DOĞASI

Hukukun doğası sorunu, hukuk nedir? Sorusunu gündeme getirmiştir. Modern hukuk felsefecileri tarafından bu soru daha çok metodolojik çerçevede ele alınmıştır. Hukuk nedir? sorusu hukukun doğasına ilişkin bir belirleme yapma ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Bir çok hukuk felsefeci-Hart, Coleman- gibi Raz da, hukuk felsefesinin en temel sorunu olan hukukun doğasına ilişkin incelemelerde bulunur. Raz'ın hukukun doğasına ilişkin incelemeleri hukuk kavramını belirleme amacına yönelik kavramsal bir analizden oluşmaktadır.

Hukuk kavramının felsefi analizi, hukukun toplumsal pratiklerinin doğasını anlama girişimidir. Ona göre hukuk kavramı, toplumların kültür ve geleneklerinin bir parçasıdır. Hukukun doğasının analizi bütün hukuk sistemleri için geçerli olabilecek bir analiz olmalıdır. Raz hukukun doğasına ilişkin kuramsal bir analiz aracılığıyla hem dilbilimsel çıkarımların hem de yargılamaya dayalı çıkarımların kapsanabileceğini ileri sürmektedir. Yani kuramsal yaklaşımla, bir yargıç hukukun varlık ve içeriğine ilişkin var olan yasalarla, örf, adet ve emsal kararlar gibi otoriter pozitivist prensiplere dayanmak zorunda olmakla birlikte önündeki davada adil bir karar vermeye çalışır. Dolayısıyla hukukun doğasına ilişkin yapılan kuramsal bir analizin en temel unsuru hukukun sadece pozitivist otoriter düşüncelerden meydana gelmesidir. Raz felsefesinde hukukun doğası sorununun en temel unsuru otorite kavramıdır. O hukukun doğasını açıklamak için otorite kavramının metodolojik/kavramsal analizlerinden hareket etmektedir. (Raz, *The Problem About the Nature of Law* , 1994)

Raz bütün hukuk teorisini pratik akıl çerçevesinde şekillendirmektedir. Ona göre, hukukun temel fonksiyonları bireylerin pratik akıl üzerindeki etkilerine bakılarak belirlenir. Hukuk bireylerin pratik muhakemelerini şekillendirirken, onlar için eylem sebebi yaratarak veya onların sahip olduğu eylem sebeplerini dengeleyerek, bireyler ile eylem sebepleri arasında arabuluculuk fonksiyonunu görmektedir. Raz hukukta, hukuk-birey ilişkisinin belirleyici bütün kriterleri bünyesinde taşıdığına dikkat çekerek, kapsayıcı bir hukuk kuramı için içinde bulunan toplumun çok iyi analiz edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Onun hukuk kuramı, sosyal pratikler ile değer arasındaki ilişkinin belirlenmesini zorunlu kılmaktadır. Hukuk ve otoriteye dair açıklamalarında bir ahlak felsefesi analizi ile temellendirmiştir. (Raz, *The Authority of Law: Essay on Law and Morality*, 2002)

Raz'ın sert pozitivismi*, sadece hukukun geçerliliği ve varlık koşulları bakımından geçerli olup, kaynaklar tezini† savunması ve bunun neticesi olarak da hukukun tamamıyla insan yapımı olduğunu ileri sürmesindedir. Buna karşın hukukun kendisini otoriter görmesine ilişkin ileri sürdüğü argümanlardan dolayı ılımlı doğal hukukçu kuramına yaklaşmaktadır. Raz'ın kaynaklar tezine yaptığı bu merkezi atıftan dolayı birçok çağdaş hukuk felsefeci onu sert bir hukuki pozitivist olarak nitelendirmektedir. Hukuk-ahlak ilişkisine yönelik dahil edicilik‡ tezi ile isimlendirilen tezin argümanları temelde Hart'tan hareketle savunmakta ve ılımlı hukuki pozitivist pozisyonu yansıtmaktadır. Tutarlılık tezi ile temelde Dworkin'in argümanlarından hareketle savunulmakta ve hukukun kaynakları açısından doğal hukukçu bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

Raz, hukuk ile ahlakilik arasında kurucu bir ilişki kurulamayacağını savunmakta ve bu tür bir ilişkinin, hukukun doğasına aykırı olduğunu ileri sürmektedir. Raz, hukukta ahlakiliğe hiçbir şekilde yer vermemeyi

* *Natural Law and Natural Rights* [Doğal Hukuk ve Doğal Haklar] (1980) isimli kitabında Finnis, Raz'ın *The Authority of Law* [Hukukun Otoritesi] (1979) kitabında hukuk ile ahlak alanını birbirinden ayırmak suretiyle hukuka itaat yükümlülüğünün olmadığını göstermeye yönelik geliştirdiği sert pozitivismi eleştirmeyi amaçlar. Finnis'e göre, bireylerin hukuka itaat etmeleri ahlaki bir nedenden kaynaklanır. O hukukun doğası gereği ahlaki bir niteliğe sahip olduğunu düşünmektedir. Raz'a göre, devlet görevlileri açısından hukuka itaat yükümlülüğünün temelinde hukukun ahlaki otoritesi değil, kendi rızalarıyla göreve gelmelerinden kaynaklanan iradi bir davranış vardır. Raz'a göre, toplumda yaşayan hiç kimsenin hukuka itaat için sebebi yoktur denemez. Fakat hukuka itaat yükümlülüğünün derecesi kişiden kişiye göre değişir. Hukuka itaat konusundaki ahlaki yükümlülük, hiçbir zaman hukuki yükümlülük kadar geniş değildir. Bireylerin kendi ahlaki yargılarına göre karar vermeleri yanlıya neden olabilir, dolayısıyla nihai anlamda hukukun otoritesine başvurulması gerektiği görüşü bir gerçeği görmezden gelir. İnsan, ahlaki yargılarında yanlı olabilir; anlık duygularına yenik düşebileceği gibi, önyargıların esiri de olabilir. Dolayısıyla hukuk otoritesinin ahlaki olarak temellendirilmesi Raz açısından sakıncalıdır. (Raz, *The Obligation to Obey: Revision and Tradition*, 1985)

† Hukuk ile ahlak arasındaki ilişkiyi hukukun bütünüyle sosyal olgulara dayanıp kaynak temelli olduğunu ileri sürerek açıklama girişiminde olan bir tezdır.

‡ Bu tez bazı durumlarda bir normun hukuki geçerliliğini bir sosyal kaynağa sahip olmasından daha çok ahlaki geçerliliğinin bulunmasına bağlamaktadır.

düşünmemektedir. Raz'a göre, geçerlilik standardı olarak sosyal kaynağı düzenleyen tanıma kuralı, ahlaki veya diğer tartışmalı normların hukuki geçerliliğini önlememektedir. Raz'a göre, ahlaki normlar sosyal kaynakları sayesinde geçerli olabilirler veya hukuken bağlayıcı olabilirler. Ancak Raz[§] kaynaklar tezinden hareket ederek, ahlaki ilkelerin hukukun parçası olamayacağını savunmaktadır. Raz'a göre, hukuki geçerlilik hukuk kurallarının ahlaki ilkelere uygun olup olmamasıyla sınırlanmaz. Hukuki geçerlilik ilkeleri otoritenin araçsal gerekçelendirilmesi ilkelerine tabidir. (Uygur, 2003)

Hukuka itaat yükümlülüğü ile meşru siyasal otorite arasında yakın bir ilişkinin bulunduğunu söyleyen Raz'a göre bu ilişki, yine de genel hukuka itaat yükümlülüğünün varlığını kabul etmeyi gerektirmez. Genel nitelikli bir itaat yükümlülüğünün olmamasına karşın, bireylerin hiç bir koşulda hukuka itaat etmek zorunda olmadıkları da ileri sürülemez. Raz, bazı durumlarda hukuka ve dolayısıyla siyasal otoritenin kararlarına itaat etmemiz gerektiğini belirtir. Ona göre ancak siyasal otoritenin meşruiyet iddiaları gerekçelendiğinde bireyler açısından itaat yükümlülüğü doğurur. Raz'a göre ancak bazı koşulları yerine getirdiğinde siyasal otorite meşru hale gelir; meşruluk iddiası gerekçelendirilmiş olur. Siyasal otoritenin meşru sayılabilmesi için gerekli bu koşulları Raz, üç farklı tez şeklinde açıklar. Bunlardan ilkinde, "bağımlılık tezi" ismini verir. Bağımlılık tezine göre otoritenin her talebi karşısında bireylerin nasıl davranacaklarına karar verirken başvurdukları ahlaki sebepler örtüşmelidir. Böylece otoritenin somut duruma ilişkin talepleri ile yine o somut durumda bireyler açısından geçerli ahlaki sebeplere uygun gerçekleştirilen davranışlar arasında bir mutabakat kurulmuş olur. Raz'ın "normal gerekçelendirme tezi" şeklinde ifade ettiği ikinci tez ise bir kişinin diğeri üzerinde otorite kurmasının normal yolunu açıklar. Buna göre kişi, somut bir durumda nasıl davranacağına karar verirken, doğrudan vicdanının sesini değil de otoritenin taleplerini bağlayıcı kabul edip gereğini yerine getirmeye çalışıyorsa, böylelikle içinde bulunduğu duruma en uygun şekilde davranmaya kendisini yöneltecek ahlaki sebepleri daha iyi tespit edebiliyorsa burada gerçek bir otoriteden bahsedilebilir. Siyasal otoritenin meşru sayılabilmesi için gerekli son koşul ise "üstünlük tezi"dir. Üstünlük tezine göre otoritenin kişilerden belirli şekilde davranmalarını istemesi, o davranışın gerçekleştirilmesi için yeterli bir sebep oluşturur. Fakat bu sebep, aynı davranış için geçerli diğer sebeplerle bir arada değerlendirilemez. Söz konusu diğer sebeplerden üstündür ve ötekileri dışarıda bırakır. Raz'a göre bu üç tez birbirinin devamıdır. Yani ayrı ayrı ele alınmaz. Hepsini aynı anda mevcut olduğunda ancak meşru bir otoriteden bahsedilebilir. Diğer bir deyişle bu koşullara uyulduğunda siyasal otoritenin meşruluk iddiası gerekçelendirilmiş sayılır. Gerekçelendirilen otoriteye itaat etme yükümlülüğü doğar. (Raz, The Authority of Law: Essay on Law and Morality, 2002)

Raz'ın otoriteyi açıklamaya ve gerekçelendirmeye yönelik iddia ettiği bağımlılık, normal gerekçelendirme ve üstünlük tezleri, özellikle hukuk ve siyaset felsefesinde derin etki doğurmuştur. Bağımlılık ve normal gerekçelendirme tezleri, otoritenin ahlaki öğelerini oluştururken, üstünlük tezi otoritenin yapısal unsurunu teşkil etmektedir. Normal gerekçelendirme tezi, otoritenin araçsal olarak gerekçelendirilmesini sağlamakla otoritenin irasyonellik ve otonomi ile çatışan yapısına dayanan anarşist yaklaşımlara iyi bir cevap oluşturabilecek niteliktedir.

3. JOSEPH RAZ'DA OTORİTE OLARAK HUKUK

Otorite tezi, hukukun doğası probleminden hareketle hukuk-ahlak ilişkisi temelli felsefi bir teoridir. Hukuk felsefesi açısından otorite, bireyler için davranış standartları koyma fonksiyonuyla hukuk felsefesi kapsamındaki norm ve hukuk sistemi analizleri hukuka itaat sorunu kapsamında ele alınmaktadır. Otorite analizlerinin yapılması, otorite ve meşruluk problemini merkeze alır. Hukuk, hukuk olmak bakımından otorite sahibidir ve bu yüzden öznelinin kendisine itaat etmesini bekler, hatta hukuk, çatışan ahlaki yargıların önünde yer alma iddiasındadır. Hukukun otoritesinden söz edildiğinde öncelikle Raz'ın ismi akla gelmektedir. Raz, otorite kavramına farklı perspektifler kazandırmıştır. Onun otorite düşüncesi, pratik muhakemeye ilişkin genel bir felsefi yaklaşım getirmiştir. Raz, hukuk felsefesini yeniden otorite kavramı çerçevesinde şekillendirmiştir. O bu düşünceyle birçok sorunun çözüleceği inancındaydı. O otorite tezini ortaya koyarak hukuki pozitivizmin yeni bir seyir kazanmasına etki etmiştir. Modern dönemde hukuk felsefesinde meydana gelen sorunları otorite tezi ile çözmeye çalışmıştır. (Raz, The Authority of Law: Essay on Law and Morality, 2002)

Raz'ın hukuk felsefesinde otorite kavramı oldukça önemli bir yapıya sahiptir. Hatta hukuk felsefesini bu kavram üzerinde temellendirdiğini söyleyebiliriz. Otorite kavramını meşru (*de jure, legitimate*) ve fiili (*de facto*,

[§] Ronald Dworkin zor davalarda Raz'ın öne sürdüğü, hakim hukukun dışında bir takım normlardan yararlanabilir tezi kuramını ahlakileştirdiği yönünde eleştirir. Raz buna cevap olarak, yargıcın zor davaları çözmek için başvurduğu hukuk üstü normlar kendisinin ahlaki normları hukuk olarak kabul ettiği sonucunu doğurmayacağını yanıtını vermektedir. (Dworkin, 1978) (Raz, Postscript to Legal Principles and Limits of Law, 1983)

effective) olmak üzere ikiye ayırır. Meşru otorite de kendi içinde pratik ve teorik olmak üzere ayrılır. Raz otoriteye ilişkin genel yaklaşımında öncelikle meşru otorite ve fiili otorite arasındaki farklılığa dikkat çeker. Buna göre meşru otorite, içe bakışla kabul edilen eylem sebeplerini oluşturma ve etkileme gücünü kapsamına alarak ahlaki bir temelden hareket etmektedir. Raz'a göre, hukukun böyle bir konuma sahip olmasını şart koşmak mümkün değildir. Yani mevcut bir hukuk sistemi fiili otorite sahibi olmak durumundadır ve bu durumu ile sadece meşru olduğunu iddia etmektedir. (Raz, *Ethics in The Public Domain*, 1996)

Ona göre, pratik otorite eylemler için bir neden oluştururken, teorik otorite inançlar için bir neden teşkil eder. Eylemler için diğer nedenleri dışarıda bırakan otorite daha çok önemlidir. Yani hukuk otoritesi, eylemleri bireylere uygulamak için bazı gerekçelendirmeler öne sürer. Raz'a göre, yürürlükte olan bir hukuk sistemi zorunlu olarak fiili otoriteye sahiptir. Fiili otorite ya meşru otoriteye sahiptir veya öyle olduğuna inanılır. Raz'ın önem verdiği otorite, pratik meşru otorite veya öyle olduğu kabul edilen otoritedir. Raz için bir hukuk sistemi her ne kadar meşru otoriteye sahip olmasa da yine de meşru bir otoriteye sahiptir. Çünkü Raz açısından meşru otorite hukukun olmazsa olmaz şartıdır. Bir hukuk sistemi meşru otorite olabilmesi için bunu yansıtmaları gerekir. Yani meşru otorite olma yeteneğine içinde barındırması gerekir. (Raz, *Ethics in The Public Domain*, 1996)

Otorite olarak hukuk kuralları haklı nedenlere veya pratik aklın ilkelerine dayanması gerekir. Hukuksal ilkeler bireysel çıkarların uzlaştırılması ve toplumsal refah açısından düzenini sağlar. Örneğin; A şirketi sigortasız işçi çalıştırırsa daha çok kar elde edecektir, fakat hukuki otorite toplumsal çıkar için bunu engellemesi gerekir. Bir toplumda kurallara dikkat edildiği takdirde orada hukuksal otorite var demektir. Otorite kavramı Raz için mutlak bir yapıya sahip değildir. Bazen hukuki otoritenin yerine bireysel çıkar alabilir. Örneğin; dünyanın en iyi eczacısı, ilaçların kullanımı ile ilgili hukuksal düzenlemeleri yanlış veya yetersiz bulursa bu düzenlemelere ahlaken uyma yükümlülüğü yoktur. (Raz, *Ethics in The Public Domain*, 1996)

Raz, hukuk ile otoritenin ilişkisini ele alırken temelde iki tezden hareket etmektedir. Birincisi, her hukuk sisteminin fiili otoritesinin bulunduğunu varsayan otorite tezidir. Her hukuk sisteminin fiili otoriteye sahip olması, hukukun ya meşru otoritesinin bulunduğunu iddia etmesi ya da gerçekten meşru otorite sahibi olması veya her ikisine sahip olmasını gerektirir. Yani Raz'a göre, her hukuk sistemi meşru otoriteye sahip olmasa veya iddia ettiği kadar meşru otorite sahibi olmasa bile, meşru otoritesinin bulunduğunu iddia etmektedir. Raz'a göre hukuk, her ne özelliğe sahip olursa olsun, doğası gereği otorite iddia etmektedir. İkincisi, bir hukuk sisteminin meşru otoriteye sahip olabilmesini, meşru olma yeterliliğini bünyesinde taşıyabilmesi gerekliliğini ve yeterliliğini ifade eden yansıtma tezidir. Yani bir hukuk kuralı ahlaki bir temelden kaynaklanıyor olsa da doğası gereği otorite iddia eder.

Raz, hukuk ile otorite arasında kurmaya çalıştığı zorunlu bağ kendisinden öncekilerin hukuk hakkındaki görüşlerinden farklılaşarak hukukun doğasının ne olduğunu yeni bir perspektifle cevaplamıştır. Raz, hukukun doğasını açıklayabilmek için daha çok otorite ve hukuk sisteminin varlık kriterleri gibi konuları araştırmıştır. Raz'ın kullandığı otorite kavramı ve analizleri hukukun doğasını oluşturmaktadır. Daha açık bir ifade ile Raz'ın otorite kavrayışı hukukun doğası hakkındaki kuramının en temel özelliğini oluşturmaktadır. Yani Raz'a göre bir hukuk sisteminin otorite iddia etmesi hukukun doğası meselesiyle ilgilidir. Böylece otorite iddiası sadece hukuka itaat yükümlülüğünü belirlemede değil, aynı zamanda hukukun ne olduğunun anlaşılmasında da merkezi bir önem sahiptir. Dolayısıyla Raz'a göre bir sistemin hukuk olabilmesi için meşru ve ahlaki otorite yapısına sahip olması gerekir. (Raz, *Ethics in The Public Domain*, 1996)

4. SONUÇ

Raz'ın felsefesinde bir hukuk sisteminin yapısı, içeriği ve fonksiyonları ile ilgilenmek aynı zamanda ahlak ve siyaset kuramlarını da anlama imkanı sağlayan özgün bir modern genel hukuk sistemi modelini kurgulamaya çalıştığı görülür. Raz'ın bu çabası hukukun doğasına ilişkin bütün hukuk sistemleri için geçerli olabilecek bir takım gerçekliklerin varlığını kabul ettiğini gösterir. Hukukun doğasında bulunan bu gerçek, meşru otorite iddiasıdır. Ona göre bütün hukuk sistemleri ya otorite sahibidir yada buna sahip olduğunu iddia ederler. Egemenlik iddiası, hukukun doğasının en temel unsurudur. Bu durumda egemen ile temellendirilmeyen hukuk sistemleri varlığı söz konusu olamaz. Raz'a göre, hukuk kuramı, her toplumun kültür ve geleneklerine göre biçimlendiği için dar kapsamlıdır. Fakat hukukun doğasının otorite yapısına sahip olması evrenselidir.

Raz için hukukun en temel özelliği toplumsal bir kurum olmasıdır. Hukukun toplumsal bir kurum olması evrensel ahlaki değerlerden uzak olmasını beraberinde getirir. Hukuk yalnızca toplumsallıkla anlamlandırılabilir. Dolayısıyla ahlak ve hukuk arasında herhangi bir ilişki yoktur. Raz hukuk ve ahlak arasında kesin bir çizgi çizmesi ahlaki tamamen hukuktan dışlaması anlamına gelmez. Ona göre hukuk

kuralları toplumsal ahlaki ilkeler tarafından belirlenebilir. Bu ahlaki ilkeler toplumsal gerçekliğin bir parçası haline gelmiştir. Bunları toplumsal soyağacı olarak nitelendirir. Nitekim hukukta bu soyağacından oluşur. Hukukun ahlaki ilkelerden etkilenmesi onun ahlaki ilkelere bağlı olduğunu kanıtlamamaktadır.

Raz'ın hukuk kuramı kuramsal anlamda da yetersizdir. Hukuk kavramını her boyutuyla ortaya koymak gerektiğini savlamak, hukuk kavramını her boyutuyla kavramak anlamına gelmemektedir. Kavramın boyutları konusunda hukukçular arasında çok geniş bir alanda farklı düşünceler vardır. Gerçekte hukukçuların hukuk kavramları üzerinde kavramın bütün boyutları üzerinde anlaşmaları çok az kavram vardır. Raz, kavramların anlamlandırılmasında hukukçunun bilincine gönderme yapar. Hukukçular kendi bilinç düzeylerine göre kavramları anlamlandıracaklardır. Dworkin, bunun aslında bilinçte yapılan bir yargılama faaliyeti olduğunu ileri sürer. Bilinçte yapılan bu yargılama faaliyeti kavramlar üzerinde farklılıklar gösterecektir. Dolayısıyla farklı yaşam tarzlarına ve farklı yapılara sahip olan hukukçuların kavramlar üzerinde uzlaşmaları olanaksız hale gelir. Hukuki kavramların her boyutuyla ortaya konulması var olan ve var olacak tüm bilinçlerde bu kavramların ne ifade ettiği açıklanması gerekir bu da olanaksız olduğu için Raz'ın tezi sorunsal hale gelir.

KAYNAKÇA

Dworkin, R. (1978). *Taking Rights Seriously*. Harvard University Press.

Raz, J. (1983). Postscript to *Legal Principles and Limits of Law*. M. Cohen içinde, Ronald Dworkin and *Contemporary Jurisprudence* (s. 84-85). New Jersey: Rowman Allanheld publishing.

Raz, J. (1985). *The Obligation to Obey: Revision and Tradition*. *Notre Dame Journal of Law, Ethics and Public Policy*, 144-145.

Raz, J. (1994). *The Problem About the Nature of Law*. J. Raz içinde, *Ethics in the Public Domain*. New York: Oxford Up.

Raz, J. (1996). *Ethics in The Public Domain*. Oxford: Clarendon Press.

Raz, J. (2002). *The Authority of Law: Essay on Law and Morality*. New York: Calarendon Press.

Uygur, G. (2003). *Hukuki Pozitivizmin Değişen Yüzü Mü?* HFSA, 152-155.